

Сергій Дейнеко

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник II-го
науково-експозиційного відділу,
Комунальний заклад
«Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова»
(Харків, Україна)

Сергій Данченко

співробітник адміністративно-господарської частини,
Комунальний заклад
«Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова»
(Харків, Україна)

Serhii Deineko

Candidate of Historical Sciences (PhD),
Senior Research Fellow,
Second Scientific and Exhibitional Department,
Municipal Institution
«M. F. Sumtsov Kharkiv Historical Museum»
(Kharkiv, Ukraine)

Serhii Danchenko

Maintenance department worker,
Municipal Institution
«M. F. Sumtsov Kharkiv Historical Museum»
(Kharkiv, Ukraine)

**СЕСТРОРЕЦЬКИЙ РУБЛЬ – РАРИТЕТ ІЗ НУМІЗМАТИЧНОЇ
КОЛЕКЦІЇ ХАРКІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ****SESTRORETSK RUBLE – RARITY FROM THE NUMISMATIC
COLLECTION OF THE KHARKIV HISTORICAL MUSEUM****Анотація**

Дослідження присвячене предметові з нумізматичної колекції Харківського історичного музею, а саме – мідній монеті номіналом 1 рубль та вагою близько кілограма, яку за місцем карбування часто називають «сестрорецький» рубль. Автори висвітлюють історію появи цієї незвичайної монети, певні технологічні особливості її виробництва та зосереджуються на персоналіях, пов'язаних із процесом карбування таких грошей. Загалом «сестрорецький» рубль намагалися карбувати з 1770 по 1778 рр., але технологічно та щодо вартості проєкт зазнав невдачі. Проте за цей час викарбували декілька екземплярів, а згодом за збереженими штемпелями на Петербурзькому монетному дворі

зробили низку новоробів означеної монети. Загалом 19 ст. позначилося величезною модою на нумізматику часів Катерини II, що, своєю чергою, зумовило появу значної кількості підробок. Таким чином, розглянувши історію цієї грошової одиниці та порівнявши її з монетою, що зберігається в музеї, автори припускають, що остання є копією.

Ключові слова:

Харківський історичний музей, монета, рубль, колекція.

Abstract

The study is dedicated to the object from the numismatic collection of the Kharkiv Historical Museum, namely the 1-ruble copper coin weighing about one kilogram, which is often called «Sestroretsk» ruble according to the place of minting. The authors elucidate the history of the emergence of this unique coin and some technological stages of its production, focusing on the personalia involved in the minting. An attempt to mint the «Sestroretsk» ruble was made in 1770–1778, but the project failed in terms of technology and value. Nevertheless, a few copies were minted during that time, and later a set of these coin replicas was made at the Saint-Petersburg Mint based on saved stamps. The 19th century witnessed a great fashion on numismatics of the Katherine the Great epoch that in turn caused the emergence of a big number of fakes. Thus, upon the examination of the history of the abovementioned monetary unit and its comparison with the museum coin, the authors suggest that it is a copy.

Keywords:

Kharkiv Historical Museum, coin, ruble, collection.

Уведення у Російській імперії 1769 р. паперових грошей стало передумовою появи цікавої монети – мідного рубля. Цінні папери – асигнації, що на той час правили за гроші, можна було обміняти на мідні монети у будь-якому відділенні заснованого Асигнаційного банку. Основною причиною цього кроку стало бажання уряду заощадити на випуску паперових грошей і зберігати їх як забезпечення не для величезної кількості мідної монети номіналом 5 копійок, а рублів, викарбуваних із того самого металу¹. З огляду на це, 16 люто-

го 1770 р. імператриця Катерина II наказала розпочати карбування мідних монет номіналом 1 рубль за тією самою стопою, за якою виготовляли всю мідну монету на той час, а саме – 20 рублів із пуду міді. Відповідно, мідний рубль мав важити понад 800 г².

Для карбування обрали Сестро-рецький завод, який належав до Військового відомства. Керівником підготовки виробництва великокагових мідних монет призначили очільника Канцелярії артилерії та фортифікації графа Г. Орлова, у підпорядкуванні якого пере-

¹ Спасский И. Г. Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк. – 3-е изд., доп. – Ленинград: Издательство Государственного Эрмитажа, 1962. – 224 с.

² Федоров-Давыдов Г. А. Монеты рассказывают. – Москва: Педагогика, 1990. – 101 с.

бувало згадане підприємство. 11 березня 1770 р. він отримав наказ виготовити два пробні екземпляри мідного рубля. Президент Берг-Колегії та Монетного двору граф О. Мусін-Пушкін 20 грудня того самого року презентував чотири перші монети, але дві з них були із тріщинами, що виникли при ударі штемпеля. Всі монети датовано 1770 роком³.

Тема так званих «кілограмових» рублів досить широко представлена в історіографії. До неї зверталися як відомі радянські нумізмати Г. Спаський⁴ та Г. Федоров-Давидов⁵, так і упорядники / автори численних словників⁶, енциклопедій⁷ та науково-популярної літератури⁸. Відповідно, чимала частина питань, пов'язаних із історією означених монет, уже давно у фокусі уваги дослідників. Однак нерозкритою залишається низка питань, наприклад, кількість вироблених «сестрорецьких» рублів, новоробів та просто відвертих підробок тощо. З огляду на те, що у складі нумізматичної колекції Харківського історичного музею є подібна монета, можливо, на невеличку кількість запитань ця розвідка зможе дати відповідь.

Отже, метою нашої роботи є дослідження великовагової мідної монети номіналом 1 рубль, який зазвичай у профільній та науково-популярній літературі називають «сестрорецьким», та з'ясування того, чи це оригінальний предмет, чи підробка, чи новороб.

Випуск перших мідних рублів намагалися здійснити в Єкатеринбурзі ще за правління Катерини І. Відома спроба

налагодити випуск монет-плат за зразком шведських, але через те, що тогочасна монетна стопа відрізнялася, вага таких рублів була удвічі більша, ніж у «сестрорецьких». Виготовити монету-плату не складно, проте у випадку із «сестрорецьким» рублем завдання полягало у створенні монетоподібного виробу циліндричної форми з малюнком на гурті. Виробництво таких грошей зіткнулося з низкою технічних проблем. Раніше монети карбували із круглих заготовок, вирубаних із листа металу. Для виготовлення масивного гурту розробили оригінальний спосіб виплавки циліндрів необхідного діаметра, з яких потім планували випилювати заготовки. Проте цей процес виявився надто трудомістким. Імовірно, перші екземпляри виготовили саме таким способом. Другою проблемою стало вироблення гурта на монеті, тобто тиснення напису по ребру заготовки за допомогою роз'ємних кілець. Але на цьому складнощі не закінчилися, новим викликом стало власне карбування: великий малюнок не вибивався штемпелем досить чітко. Тому розмір малюнка зменшили до діаметра тогочасного срібного рубля та карбували його лише в центрі монети, залишаючи решту площі вільною⁹.

Отже, екземпляри, надані О. Мусіним-Пушкіним, схвалили, хоча він попереджував на низьку якість міді. Невдовзі, 1771 р., керівник Берг-Колегії помер, і його місце посів М. Соймонов. Восени 1773 р. він звернувся до Сенату із приводу міді для карбування «кіло-

³ Спановский В. А. Килограммовые рубли Екатерины [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20111002055053/http://www.numismat.ru/article.shtml?id=12> (дата звернення: 25.10.2022).

⁴ Спасский И. Г. Вказ. праця.

⁵ Федоров-Давыдов Г. А. Вказ. праця; Спановский В. А. Вказ. праця.

⁶ Гладкий В. Словарь нумизмата. – 5-е изд. – Москва: Издательство Центрполиграф, 2010. – 377 с.

⁷ Аксёнова С. В., Жилкин А. В. Монеты и банкноты России и СССР. Полная энциклопедия. – Ростов-на-Дону: Владис; Москва: Рипол Классик, 2008. – 416 с.

⁸ Тульев В. История денег России с X века до наших дней. – Москва: Эксмо, 2014. – 208 с.

⁹ Федоров-Давыдов Г. А. Вказ. праця.

грамової» монети. Проблема полягала в нестачі матеріалу, його встигли використати на інші різноманітні потреби, зокрема на побудову шпиля Петропавлівської фортеці. Марні спроби карбування цієї оригінальної монети велися з 1770 по 1778 р. Заготовки для монет відразу виплавляли відповідного розміру, а не робили це за допомогою різання, також експериментували із загартуванням маточників та штемпелів. 1771 р. світ побачила нова партія пробних рублів. З огляду на досить високу якість, їхня собівартість також була занадто високою¹⁰. Проте, незважаючи на це, роботи на ниві створення означеної монети тривали.

Декілька років безперспективних зусиль зрештою призвели до розпорядження Сенату від 28 вересня 1778 р. про припинення всіх робіт із випуску мідної рублевої монети.

Щойно закінчилися роботи зі створення «сестрорецького» рубля, його пробні випуски почали осідати в колекціях. Це було продиктовано величезною модою на монети часів Катерини II. Ті, кому не вдавалося отримати оригінал, замовляли карбування новоробів. Перший «сестрорецький» рубль став відомий широкому загалу лише 1823 р. Його штемпелі зберігали на Петербурзькому монетному дворі, й там на замовлення охочих почали карбувати новороби. Так, наприклад, 1836 р. за наказом міністра фінансів Є. Канкріна на Монетному дворі вирізали нове гуртильне кільце замість загубленого та викарбували кілька десятків «сестрорецьких» рублів на добре обточених мідних заготовках¹¹. 1845-го для купця С. Єремєєва виготовили чотири мо-

нети, 1846-го на замовлення дійсного статського радника Смирнова виготовили також чотири монети, а 1847 р. ще одну монету замовив дійсний статський радник Лавров¹². Тобто практикувалося доволі значне створення новоробів, і це без врахування спроб вироблення підробки різної якості. Одностайної думки про кількість новоробів не існує. В каталозі Брекке вказується число 36 одиниць, І. Спаський називає кількість новоробів як 31 монету, а згідно з думкою нумізмата В. Спановського, їх має бути не менше 40, з яких близько половини перебуває у приватних колекціях¹³. Число ж копій, підробок та наслідувань порахувати неможливо.

У фондах Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова зберігається один екземпляр «сестрорецького» рубля (інв. № Н-3459). На аверсі монети зображено коронованого орла, на грудях якого міститься щит із датою «1771». На реверсі – напис «монета рубль», облямований лавровим вінком під короною. **(Рис. 1, Рис. 2)** На гурті є напис «сестрорецького монетного двора», виконаний у вигляді переплетених між собою літер. **(Рис. 3)**

Залишається з'ясувати одне важливе питання: монета, що розглядається, є копією чи новоробом? Для того, щоб це встановити, нижче наведено порівняльну таблицю, в якій представлено дані монети з музею та монети з нумізматичного каталогу¹⁴. **(Табл. 1)**

¹⁰ Там само; Спановский В. А. Вказ. праця.

¹¹ Спасский И. Г. Вказ. праця.

¹² Спановский В. А. Вказ. праця.

¹³ Там само.

¹⁴ Каталог российских монет 1700–1917. – Киев, 2013. – 152 с.

Рис. 1. «Сестрорецький» рубль із нумізматичної колекції Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова. Аверс

Рис. 2. «Сестрорецький» рубль із нумізматичної колекції Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова. Реверс

Рис. 3. «Сестрорецький» рубль із нумізматичної колекції Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова. Гурт

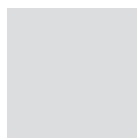
Таблиця 1

Параметр	Монета з музею	Монета з каталогу
Маса, г	792	927
Діаметр, мм	68	72,5
Товщина, мм	25,5	26

Як видно з таблиці, особливо відчутною є різниця у вазі. Таким чином можна дійти невтішного висновку, що монета, яка зберігається у фондах Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова, є копією. Це підтверджує низька якість карбування монети, особливо аверс. **(Рис. 1)** Дату «1771» на щиті викарбувано нечітко. Права голова орла перекриває крило, а між лівою головою та крилом є досить помітний проміжок. На справжній монеті зображення орла чітке та симетричне, з однаковими проміжками між головою та крилом ліворуч і праворуч.

До того ж нині власне новороби означеної монети є рідкістю, вони навіть на аукціонах трапляються нечасто, а про оригінали й годі казати. Тож це ще один, хоч і дотичний, доказ того, що означений предмет – лише неякісна копія.

Звичайно, шкода, що монета з музею не є оригіналом або новоробом, але навіть копія представляє певний культурний та історичний інтерес і може посісти гідне місце в експозиції музею, присвяченій історичним подіям і персонам 18 ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Аксёнова С. В., Жилкин А. В. Монеты и банкноты России и СССР. Полная энциклопедия. – Ростов-на-Дону: Владис; Москва: Рипол Классик, 2008. – 416 с.

Гладкий В. Словарь нумизмата. – 5-е изд. – Москва: Издательство Центрполиграф, 2010. – 377 с.

Каталог российских монет 1700–1917. – Киев, 2013. – 152 с.

Спановский В. А. Килограммовые рубли Екатерины [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://web.archive.org/web/20111002055053/http://www.numismat.ru/article.shtml?id=12> (дата звернення: 25.10.2022).

Спасский И. Г. Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк. – 3-е изд., доп. – Ленинград: Издательство Государственного Эрмитажа, 1962. – 224 с.

Тульев В. История денег России с X века до наших дней. – Москва: Эксмо, 2014. – 208 с.

Федоров-Давыдов Г. А. Монеты рассказывают. – Москва: Педагогика, 1990. – 101 с.